

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ЗАОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА –
МАГІСТЕРСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ

053 «Психологія»

на тему:

«ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ
НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ»

Виконала: здобувачка 2 курсу
заочного відділення магістратури
галузь знань: 05 «Соціальні та
поведінкові науки»
спеціальність 053 «Психологія»
Хіхлуха Світлана В'ячеславівна
Керівник: к. юрид. н., доцент,
доцент кафедри Корнута Л. М.
Рецензент: к. психол. н., доцент,
доцент кафедри Третякова Т.М.

Одеса – 2024

Анотація

Хіхлуха С.В. Психологічний вплив методів виховання на формування особистості дитини: магістерський дослідницький проєкт: галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024 рік.

Магістерська робота присвячена вивченню впливу методів виховання на формування особистості дитини. Особистість дитини розвивається під впливом різних чинників, таких як генетика, спадковість, виховання, середовище, соціальний статус, культура та багато інших.

Тому виховання має значний вплив на формування особистості дитини, адже цей процес, за допомогою якого батьки та навколишнє середовище передають цінності, навички, знання та норми поведінки своїм дітям. Виховання сприяє розвитку особистості дитини, формуванню характеру, незалежності та соціальної адаптації.

У тексті досліджено історію становлення та розвитку методів виховання дитини; розглянуто поняття та сутність методів виховання у психології; проаналізовано підходи до класифікації методів виховання дитини; визначено поняття та структуру особистості та особливості її формування; розглянуто вплив сімейного виховання на формування особистості дитини; досліджено вплив оточення на формування особистості дитини.

Ключові слова: методи виховання, особистість, дитина, оточення, батьки.

Annotation

Khikhluha S.V. The influence of upbringing methods on the formation of a child's personality: master's research project: field of knowledge: 05 "Social and behavioral sciences", specialty 053 "Psychology". Odesa Law Academy National University, Odesa, 2024.

The master's thesis is devoted to the study of the influence of education methods on the formation of a child's personality. A child's personality develops under the influence of various factors, such as genetics, heredity, upbringing, environment, social status, culture and many others.

Therefore, upbringing has a significant impact on the formation of a child's personality, because this is the process by which parents and the environment transfer values, skills, knowledge and norms of behavior to their children. Education contributes to the development of a child's personality, character formation, independence and social adaptation.

The text examines the history of the formation and development of methods of raising a child; the concept and essence of educational methods in psychology are considered; approaches to the classification of methods of raising a child are analyzed; the concept and structure of personality and features of its formation are defined; the impact of family upbringing on the formation of a child's personality is considered; the influence of the environment on the formation of the child's personality was investigated.

Key words: education methods, personality, child, environment, parents.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ.....	8
1.1. Історія становлення та розвитку методів виховання дитини.....	8
1.2. Поняття та сутність методів виховання у психології.....	11
1.3. Підходи до класифікації методів виховання дитини.....	15
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	20
2.1. Поняття та структура особистості та особливості її формування.....	20
2.2. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини.....	25
2.3. Вплив оточення на формування особистості дитини.....	34
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
Додаток А.....	47
Додаток Б.....	48
Додаток В.....	49

ВСТУП

В сучасному світі все більше уваги приділяється формуванню особистості дитини, цей процес є складним та багатограним, він починається з самого народження та продовжується протягом всього дитинства.

Особистість - це конкретна людина з унікальними психічними, емоційними, вольовими та фізичними характеристиками, які визначаються індивідуально, та формуються в процесі суспільного та фізичного розвитку. Особливу увагу в процесі формування особистості приділяють методам виховання та процесам, що відбуваються у суспільному оточенні: сім'ї, колективі, школі, серед друзів. Характерною рисою особистості є наявність в неї свідомості, виконання соціальної ролі і суспільно корисна спрямованість її діяльності.

Актуальність дослідження. Особистість дитини розвивається під впливом різних чинників, таких як генетика, спадковість, виховання, середовище, соціальний статус, культура та багато інших.

Тому виховання має значний вплив на формування особистості дитини, адже цей процес, за допомогою якого батьки та навколишнє середовище передають цінності, навички, знання та норми поведінки своїм дітям. Виховання сприяє розвитку особистості дитини, формуванню характеру, незалежності та соціальної адаптації.

Неправильне виховання може негативно позначитися на формуванні особистості дитини. Це пов'язано зі зниженням самооцінки, агресією, комплексом нав'язливих думок, труднощами в налагодженні соціальних відносин, невмінням вирішувати конфлікти та іншими проблемами, пов'язаними з психологічним і соціальним розвитком дитини. Саме тому вивчення теми впливу методів виховання на формування особистості дитини є надзвичайно актуальним та важливим.

Це пов'язано з тим, що деякі батьки не розуміють, якої шкоди вони завдають своїм дітям «неправильним вихованням», «негативним прикладом» і «небажанням виховувати своїх дітей». Метою сімейного виховання є розвиток

якостей і рис характеру, які допоможуть їм долати труднощі і перешкоди, що зустрічаються в житті. З досвіду багатьох поколінь, такими якостями і рисами є здорове тіло, розвинений інтелект, працьовитість, моральність і духовність, готовність до сімейного життя. Це і є основними цілями сімейного виховання.

Розробкою наукових концепцій та детальним вивченням методів виховання та їх впливу займалися наступні науковці: Артюхіна Н., Пуленко О., Берегова Н., Безпалько О., Бех І., Бондарчук О., Виноградова В., Гродецька М., Гончаренко С., Долинська Л., Карпенчук С., Мартиненко С., Огороднійчук З., Поліщук В., Савчин М., Семиченко В., Скрипченко О., Токарева Н., Цільмак О., Федорчук П., Хоружа Л., Хохліна О. та інші.

Об’єкт дослідження – методи виховання та їх особливості.

Предмет дослідження – вплив методів виховання на особистість дитини.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних основ та аналізу впливу методів виховання на формування особистості дитини.

Завдання дослідження: Відповідно до мети дипломної роботи були сформульовані наступні завдання:

1. Дослідити історію становлення та розвитку методів виховання дитини.
2. Розглянути поняття та сутність методів виховання у психології.
3. Проаналізувати підходи до класифікації методів виховання дитини.
4. Визначити поняття та структуру особистості та особливості її формування.
5. Розглянути вплив сімейного виховання на формування особистості дитини.
6. Дослідити вплив оточення на формування особистості дитини.

Методи дослідження: які дозволили зробити дослідження на різних його етапах: теоретичний аналіз та узагальнення наукової і методичної літератури з проблеми, аналіз, порівняння, класифікацію, узагальнення наукових положень, філософської та психолого-педагогічної літератури, діагностичні, графічні, математичні та статистичні.

Наукова новизна дослідження: автором були проаналізовані методи виховання у сім’ї та їхній вплив на формування та становлення особистості дитини, а також роль оточення в даному процесі. Запропоновано шляхи

покращення та корекції виховання аби сформувати особистість «нетравмованої» дитини.

Практичне значення: положення та висновки роботи створюють підґрунтя для подальших теоретичних досліджень проблем впливу методів виховання на особистість дитини. Використаний фактичний матеріал та основні теоретичного узагальнення можна застосовувати в досліджуваній сфері для розробки фундаментальних досліджень у сфері психологічних особливостей виховання.

Практична значимість дослідження: одержані теоретичні результати можна використовувати і в інших психологічних дослідженнях методів виховання та їхнього впливу на формування особистості дитини, а також під час практичних занять з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Психологія конфлікту».

Структура роботи: Складається зі вступу, двох розділів, які поділяються на відповідні підрозділи, висновків та списку використаних джерел, основний текст роботи становить 40 сторінок, загальна кількість сторінок 47 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

1.1. Історія становлення та розвитку методів виховання дитини

Умови виховання дітей та молоді беруть свій початок ще в первісному суспільстві. Історичні джерела свідчать, що у розвитку первісної людини було кілька етапів. Зокрема, неандертальський тип людини з'явився близько 100 000 років до нашої ери і змінився на кроманьйонський тип людини близько 40 000 років до нашої ери. Період між 100 000 і 40 000 роками до нашої ери відомий в історії та антропології як доісторичний період. Зрозуміло, що говорити про освіту на цьому етапі неправильно [21, с. 13].

Однак відомо, що період первісного розвитку людини з 40 000 до 20 000 років до н.е. був відомий як ранній матріархат. У цей час люди почали жити сім'ями. Особлива увага приділялася вихованню, оскільки колективізм був найважливішою рисою родоплеменних суспільств. Звичай обговорювати все разом, враховуючи інтереси родичів, кругова порука, спільні свята і жертвоприношення, духовний зв'язок між численними батьками, братами і сестрами та їхніми дітьми - все це формувало товариський, соціальний, чуйний і серйозний характер [16, с. 17].

Полювання та рибальство були основними засобами виживання. Хлопчики супроводжували чоловіків на риболовлі та полюванні, а дівчатка допомагали жінкам у домашніх справах, таких як приготування їжі, миття посуду та виготовлення примітивного одягу [21, с. 13].

Метою виховання у східних слов'ян була передача молодому поколінню трудових навичок, усталених норм поведінки, релігійних вірувань, традицій, звичаїв та обрядів, а також виховання хоробрих воїнів. За часів матріархату дітей виховували матері до п'яти-шести років. Після цього хлопчиків переводили до чоловічого общинного будинку, а дівчаток - до жіночого, де ними опікувалися брати і сестри по матері.

Після встановлення патріархату та моногамії чоловічі та жіночі оселі були перетворені на молодіжні будинки, куди батьки традиційно відправляли своїх дітей на виховання. Там старійшини сімей допомагали їм опановувати трудові навички, правила полювання, виготовлення знарядь праці та військову справу, передавали спадщину предків і моральні норми, впроваджували сімейні звичаї та обряди.

У 8-9 століттях завершився перехід до сім'ї, що складалася з чоловіка, дружини та їхніх дітей. Поступово сім'я стала основним центром соціалізації дітей, а виховання відбувалося переважно в домашніх умовах.

Будинок молоді - це місце, де діти та молодь можуть навчитися грати разом: колискові, загадки, прислів'я, приказки, ігри, танці тощо. Вони містили різноманітні настанови, поради та правила поведінки. Найбільшим досягненням східних слов'ян у ранньофеодальний період було створення буквено-цифрової системи письма, яка стала однією з основ шкільної освіти. Однак формування алфавіту було більш тривалим процесом [5].

У цей період метою виховання було зробити світ максимально простим для функціонування та сприйняття як анімістичного явища. Паростки педагогічної думки могли зароджуватися лише на рівні буденної свідомості. Вона зводилася до практичного виховання і проявлялася у традиціях та фольклорі. Поступово соціальний елемент виховання набував все більшого значення.

Матеріальні зв'язки між людьми в первісні часи мали важливе значення для формування виховання як особливої діяльності. Потреба підтримувати і зміцнювати такі зв'язки через передачу досвіду від людини до людини і від покоління до покоління стимулювала розвиток виховання як особливої діяльності. Виховання народилося з потреби у спілкуванні між людьми і було тісно пов'язаним з еволюцією примітивних форм праці.

Сім'я як основа суспільства гарантує відтворення та виживання людства. Кожне нове покоління вбирає в себе досвід своїх попередників, психологічні, антропологічні та фізичні типи поведінки, які відображають тисячоліття культурного розвитку. У кризові часи сім'я є чи не єдиною ланкою, яка здатна

витримати психологічні, економічні та соціальні перевантаження, водночас надаючи людям моральну та духовну підтримку [34].

Ушинський К.Д. зазначав, що мистецтво виховання складне і велике, базується на багатьох складниках науки, вимагає крім знань, здібностей і таланту до нього, також постійного прагнення досягнути ідеалу досконалої людини. Базуючись на матеріалістичній природничо-науковій доктрині матеріальної філософії та рефлексії, невтомно пропагує ідею про те, що соціальне середовище відіграє важливу роль у формуванні особистості, а тому ставить високі вимоги до педагогічної грамотності шкільної спільноти та батьків. Батьки завжди, принаймні частково, є вихователями своїх дітей, сіючи перші зерна майбутніх освітніх успіхів. Віддаючи дітей до школи, батьки, звісно, не відмовляються від свого священного обов'язку контролювати освіту своїх дітей. Але для цього батьки повинні мати чітке і ясне уявлення про те, чого вони можуть очікувати від школи, з одного боку, і від своїх дітей, з іншого [35, с. 45].

Водночас педагог повинен надавати великого значення природним нахилам дитини. Він виступає проти теорії «чистої дошки». Згідно з цією теорією, діти народжуються без жодних нахилів, але без належного виховання ці нахили не розвинуться у відповідні здібності.

На початку 20-го століття у США виникла нова система освіти, яка відповідала вимогам економічного та соціального розвитку індустріального суспільства. Серед них були «План Віннетка», «План Далтона» тощо.

План Віннетка - це система індивідуалізованої організації навчального процесу, що виникла в США між 1919 і 1920 роками, названа на честь села Віннетка поблизу Чикаго. Винахідником «Плану Віннетка» був директор школи К. Вошберн. Кожен учень проходив курс навчання за індивідуальним навчальним планом у власному темпі [40, с. 192].

Дальтон-план - це система організації навчальної роботи в школах, заснована на принципах індивідуального навчання. У цій системі учні отримували від учителів завдання, які вони виконували самостійно і здавали вчителям. Учням надавалася свобода у виборі класів, порядку вивчення різних предметів і

використання робочого часу. Учні були закріплені за окремими предметними лабораторіями (звідси і назва «Дальтон-план» - лабораторний план) [40, с. 192].

Виховання дітей у сучасному світі ставить перед людьми унікальні виклики та можливості. З розвитком технологій та суспільних поглядів традиційні стилі виховання потребують оновлення. Вже пройшли ті часи, коли працювало правило «тому що я так сказав». Сучасний підхід до виховання дітей полягає в розумінні почуттів, обговоренні меж і використанні методів позитивної дисципліни. Такі підходи, як внутрішня мотивація, заохочують дітей робити вибір насамперед тому, що він цікавий або приємний, а не через зовнішню винагороду чи тиск.

Замість «прибери в кімнаті, і я дам тобі солодощі», внутрішня мотивація звучить так: «Прибери в кімнаті, і ти скоро знайдеш свою улюблену іграшку».

Такий підхід дозволяє дітям зрозуміти практичну користь від своїх дій і розвинути почуття особистого досягнення та відповідальності. Він зміщує фокус із зовнішньої оцінки на внутрішнє задоволення і вчить дітей важливості спонтанної мотивації.

1.2. Поняття та сутність методів виховання у психології

Форми і методи виховання - це способи досягнення передбачуваних цілей і завдань (форма - це спосіб конкретизації методу). У центрі уваги педагога має бути кожна дитина з її індивідуальними особливостями. «Від дитини до дитини» - формула, що лежить в основі особистісного підходу до виховання, який створює умови для цілісного впливу на дитину, глибокого знання дитячої душі (діагностика), рівня сформованості якостей характеру та складових світогляду [11, с. 21].

Грецьке слово «метод» означає спосіб, за допомогою якого люди здійснюють пізнавальну та практичну діяльність, тобто метод - це спосіб досягнення певної мети.

Методи виховання - це способи і засоби спільної та взаємопов'язаної діяльності педагогів і учнів для досягнення виховних цілей. В умовах перебудови сучасного суспільства ефективність методів виховання потребує оновлення. Тому

методи виховання повинні використовуватися більш активно і творчо у відповідь на значно підвищений рівень освіти і потреби людей. Змінюються і підходи до визначення самих методів [с. 110].

Сьогодні під методами розуміють найкоротший шлях до досягнення освітніх цілей і отримання оптимальних результатів виховання. Цілі виховання можуть бути загальними або частковими. Оскільки часткові цілі виховання є похідними від загальної мети розвитку особистості, то, виходячи з цього, можна подати таке формулювання методів: метод - це оптимальний підхід до ефективного вирішення виховного завдання, визначеного цілями виховання.

Поняття «метод» і «форма» виховання дуже близькі між собою. У багатьох випадках одне й те саме поняття може використовуватися і як «метод», і як «форма», тобто як організаційний інструмент і як спосіб досягнення мети. Не випадково філософська енциклопедія визначає метод як форму реального практичного і теоретичного дослідження, що впливає із закономірностей руху об'єкта дослідження. Метод педагогічного впливу не є суто професійним набором інструментів у руках тих, кому байдужа доля своїх вихованців [11, с. 110].

Виховання – це цілеспрямована діяльність суспільства, що здійснюється всіма доступними засобами, включаючи мистецтво, літературу, засоби масової інформації, заклади культури та громадські організації. А також набуття певних знань, умінь і навичок, необхідних суспільству для підготовки людини до життя і праці в суспільстві, дотримання норм і правил поведінки в суспільстві, спілкування з людьми та взаємодії з соціальними інститутами [9].

Іншими словами, виховання полягає в тому, щоб забезпечити відповідність поведінки людини прийнятим у суспільстві нормам і правилам поведінки. Це, звичайно, не виключає формування особистісних характеристик і якостей. Формування особистості визначається як задатками індивіда, так і умовами, які суспільство може забезпечити для розвитку цих задатків.

Раніше поняття «виховання» і «навчання» часто використовувалися як взаємозамінні. Це пов'язано з тим, що навчання визначається як цілеспрямований

процес передачі та засвоєння способів знань, умінь і навичок пізнавальної діяльності [9].

Однак з часом поняття «освіта» і «виховання» збіглися, оскільки процеси освіти і виховання стали ідентичними. Освіта - це підготовка дітей до життя в суспільстві. З іншого боку, освіта, як одна з найважливіших складових виховання людини, відіграє провідну, але не вирішальну роль у її формуванні.

У багатьох випадках добре освічені люди з багатим багажем знань є досить погано вихованими. Якщо освіта має на меті збільшити знання людини, а отже, її ерудицію, то виховання відіграє роль у плеканні людського розуму, вчить синтезувати та аналізувати, витончує емоційні почуття та зміцнює волю.

Отже, якою б освіченою не була людина, якщо її розум не є гнучким, якщо її емоції залишаються на рівні грубого егоїзму, то вся її освіта - лише баласт і не більше.

Таким чином, різниця між освітнім і виховним процесами пояснюється особливостями, які характеризують розвиток світогляду людини. З одного боку, людина пізнає навколишній світ, а з іншого - виробляє ставлення до нього. Накопичення знань залежить від мисленнєвої діяльності людини, а знання і ставлення до життя - від низки інших якостей, що характеризують особистість, а саме: прагнень, переконань, інтересів, смаків, звичок, волі і характеру людини. При цьому знання впливають на розвиток цих та інших якостей не безпосередньо, а опосередковано, через емоції, що лежать в основі ставлення людини до дійсності [12].

Процес виховання є динамічним і безперервним. Його рушійною силою є низка суперечностей, розв'язання яких сприяє просуванню до нових цілей. За своєю природою суперечності є внутрішніми і зовнішніми.

а) Протиріччя між зростаючою кількістю соціально значущих завдань, які доводиться вирішувати учням, і можливостями, що обмежують їхню поведінку і дії щодо їх вирішення. Це протиріччя супроводжує розвиток особистості, тому, якщо не ставити нові, більш складні завдання, розвиток особистості може

зупинитися. Навчально-виховний процес має бути побудований таким чином, щоб його зміст і форми реалізації не викликали опору з боку учнів.

Існує ряд розбіжностей між шкільним і домашнім виховним впливом. У багатьох випадках батьки не дотримуються вимог, які ставить перед дітьми школа, що призводить до порушення єдності вимог і негативно впливає на виховання учня.

б) Конфлікт між організаційним виховним впливом школи і стихійним впливом зовнішнього середовища на учня. До таких негативних факторів можна віднести групи підлітків на вулиці, низькопробну масову культуру тощо. Вирішити цей конфлікт можна лише за умови розвитку в учнів внутрішньої стійкості та здатності протистояти негативним явищам.

в) Нерівне ставлення до учнів з боку вчителів, які не завжди дотримуються принципу єдності вимог. Як наслідок, в учнів формується ситуативна поведінка, пристосуванство та необачність, що негативно впливає на навчально-виховний процес в цілому;

г) Протиріччя, спричинені досвідом негативної поведінки деяких учнів та постійними конфліктами з учителями, однокласниками та батьками. Це динамічний стереотип, що характеризується постійними, стійкими та стабільними негативними нейронними зв'язками, що створює особливі труднощі для перевиховання. Учні цієї категорії потребують особливої виховної роботи. Зовнішні протиріччя, хоч і мають тимчасовий характер, але знижують ефективність виховного процесу. Тому їх виявлення та усунення завжди має бути в центрі уваги педагогів. Однак найважливішим елементом є профілактична робота, спрямована на запобігання виникненню цих суперечностей [26].

Виховання можна розглядати як елемент впливу соціального середовища на людину, але водночас воно є одним із чинників, що ззовні впливають на розвиток людини та формування її особистості. Крім своєї цілеспрямованості, виховання характеризується тим, що воно здійснюється особами, спеціально уповноваженими суспільством на виконання цієї соціальної функції. Зміст виховання як соціального явища охоплює величезний досвід людства у сферах

виробництва, науки, мистецтва, управління, освіти та інших видів людської діяльності, досвід ставлення до дійсності, досвід ціннісних орієнтацій, формування відповідних, соціально значущих переконань, навичок і звичок та розвиток на їх основі компетентностей. Пояснюючи виховання як соціальне явище, окрім його мети та змісту, необхідно вказати на соціальне становлення особистості. Тут бажано звернутися до найважливішої психологічної закономірності. Ця закономірність полягає в тому, що особистість формується у власній активній діяльності та у спілкуванні з іншими людьми [13, с. 351].

У демократичному суспільстві, де відносини між людьми ґрунтуються насамперед на гуманістичних принципах, ефективною є автентична діяльність, що базується на усвідомленні та переконаннях кожного індивіда. Тому важливою є група методів, спрямованих на розвиток цих якостей.

Вплив на свідомість - це процес впливу на свідомість та емоції людей з метою формування позитивних якостей та подолання негативних. Основними способами впливу на свідомість людей є бесіда, лекція, дискусія, переконання та приклад.

1.3. Підходи до класифікації методів виховання дитини

Моральний досвід - це інтеграція життєвого та соціального досвіду. Життєвий досвід людина набуває в сім'ї та в повсякденному житті. На його формування впливають звичаї, традиції середовища, в якому людина зростає, та народні методи виховання. У процесі розвитку особистість вбирає досягнення різних верств суспільства і доповнює життєвий досвід соціальним досвідом [11, с. 96].

Класифікація методів - це чітка система педагогічних впливів і добірка інструментів, за допомогою яких можна виконувати найтоншу і «ювелірну» роботу з розвитку особистості. Опановуючи ці інструменти, вчитель стає справжнім майстром своєї справи. Можна зазначити наступну класифікацію методів, які поділяються на чотири групи.

До першої групи належать методи (бесіда, лекція, дискусія, переконання, навіювання, вправа), які впливають на свідомість і підсвідомість дитини.

В основі методів цієї групи лежить слово вчителя, В. Сухомлинський писав: «В руках учителя слово стає таким же могутнім інструментом, як інструмент в руках музиканта, фарби в руках живописця, скульптура або мармур в руках скульптора. Як немає музики без скрипки, немає живопису без фарб і пензлів, немає скульптури без мармуру і скульптурних інструментів, так не може бути школи і педагогіки без живого, трепетного, надихаючого слова. Мова - це як міст, що веде від педагогічної науки до мистецтва і майстерності» [11, с. 113].

До другої групи належать методи організації та комунікації діяльності та формування позитивного досвіду соціальної дії (індоктринація, навчання, виховні вимоги, громадська думка, ситуаційні методи, методи проекції). Логічний зв'язок між цими групами методів - від слова до дії. Зрештою, саме процес різноманітної діяльності вихованців закріплює знання, формує вміння і навички, формує звичні норми поведінки, створює умови для внутрішньогрупових стосунків і дозволяє вкорінюватися елементам морального етикету.

До третьої групи належать методи стимулювання діяльності та поведінки. Класифікація методів у цій групі ґрунтується на емоційному аспекті методу стимулювання. Виходячи з того, що ця група є допоміжною, методи третьої групи поділяються на дві підгрупи, оскільки кожен метод використовується як відповідний стимул, що допомагає ефективно використовувати методи попередніх двох груп:

1. Засоби емоційного стимулювання, що використовуються в процесі розвитку самосвідомості особистості (точний вибір питань, аналіз проблем, конфліктних ситуацій, створення уявних ситуацій морального вибору, близьких до життєвого досвіду учня, аналіз думок однолітків, аналіз протилежних думок, аналіз етичного змісту прислів'їв, приказок, афоризмів і життєвих девізів, проблемні ситуації (ігрові ситуації, ігри пошукового характеру).

2. Засоби стимулювання різноманітної діяльності дітей та надання їм можливості набути досвіду позитивної соціальної поведінки (ігри, змагання, заохочення, покарання) [11, с. 114].

Четверта група - методи самовиховання (самосвідомість, самоставлення, саморегуляція). Вибір цієї групи пов'язаний з необхідністю передбачити завершальний етап розвитку особистості. Іншими словами, як вища форма виховання, вона надає учням практичні навички та компетенції з самоосвіти, щоб наступний етап життя можна було реалізувати на основі самовдосконалення та особистісного самопроектування [17, с. 56].

Класифікація методів важлива тим, що дозволяє чіткіше виділити специфіку того чи іншого методу і точніше визначити його призначення в процесі виховання.

Донедавна виховні методи поділялися на дві основні групи:

- Методи формування свідомості - бесіди, диспути, лекції, обговорення матеріалів преси, літературних творів, кінофільмів.
- Методи формування соціальної поведінки та організації діяльності - вправи, ігри, завдання, змагання тощо.

Ідеї та переконання формуються не лише на словах вчителя, а й у різноманітних видах діяльності. Таким чином, у виховному процесі методи формування свідомості і методи організації діяльності працюють комплексно, ці дві групи не можна відокремлювати одна від одної, а можна лише акцентувати увагу на усвідомленні поведінки першої групи методів і формуванні звичних форм другої.

Деякі підходи також включають методи формування особистої свідомості. Це методи, які різнобічно впливають на свідомість, почуття і волю дітей і допомагають їм сформувати відповідні погляди і переконання. До них відносяться

- методи прикладу;
- словесні методи (пояснення, бесіда, дискусія);

- методи переконання використовуються не лише для формування та донесення до дітей суті правил поведінки, а й для подолання неправильних поглядів, переконань та негативних форм поведінки [20, с. 40].

Варто навести також наступний перелік методів виховання батьками [23].

По-перше, відкрито спілкуватися. Запорукою ефективного виховання дітей є створення атмосфери здорового і конструктивного відкритого спілкування. Це дозволить дітям висловлювати свої почуття, думки і побоювання без страху репресій. Варто заохочувати регулярні розмови: створити середовище, в якому діти почуватимуться комфортно, висловлюючи свої думки та почуття. Активно слухати: виявляти щирий інтерес до думок, почуттів і переживань дітей.

По-друге, встановити чіткі межі та очікування. Чіткі та послідовні межі необхідні для того, щоб діти відчували себе в безпеці та розуміли навколишній світ. Ефективні способи зробити це включають:

- встановлення правил, яких діти можуть дотримуватися;
- застосовувати послідовні наслідки, коли правила порушуються;
- позитивне підкріплення: заохочувати хорошу поведінку, щоб мотивувати дітей.

По-третє, навчати дітей саморегуляції емоцій. Навчання дітей контролювати свої емоції допомагає їм правильно реагувати на складні ситуації. Це включає в себе:

- ідентифікацію емоцій: допомогти дітям у розумінні різних емоцій і того, що вони означають;
- здорове вираження емоцій: навчити дітей виражати здорові емоції;
- подолання: навчити способам подолання складних емоцій, таким як глибоке дихання, лічба, ведення щоденника тощо [23].

По-четверте, моделювати відповідну поведінку. Батьки є першими рольовими моделями для своїх дітей. Їхня поведінка має величезний вплив на дитину. Варто виявляти повагу:

- навчити дитину поважати інших;

- подавати приклад емпатії, демонструючи розуміння і співчуття в різних ситуаціях;
- показувати приклад ненасильницького вирішення конфліктів.

По-п'яте, виховати незалежність. Розвиток незалежності дітей допомагає їм розвивати впевненість у собі, стійкість і відповідальність. Ось кілька способів заохочення незалежності:

- розподіл домашніх обов'язків - це виховує почуття відповідальності і важливості внеску в сім'ю;
- дозволяти дітям приймати рішення, наприклад, обирати одяг або планувати діяльність, що може підвищити їхню впевненість у собі та розвинути навички прийняття рішень;
- заохочувати до вирішення проблем: дозволяти дітям вирішувати проблеми самостійно, але за необхідності пропонувати поради [23].

Ефективне ненасильницьке виховання не тільки можливе, але й дуже корисне для загального розвитку дитини. Воно допомагає дітям розвивати впевненість, відповідальність та турботу до інших. Батьки можуть використовувати відкрите спілкування, встановлення чітких меж, навчання емоційної саморегуляції, моделювання відповідної поведінки та виховання незалежності як ефективні стратегії ненасильницького виховання.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Поняття та структура особистості та особливості її формування

У психолого-педагогічній літературі поняття «формування особистості» вживається переважно у двох значеннях [31, с. 24].

Перший - формування особистості як розвиток, процес і результат. У цьому сенсі розвиток особистості є предметом психологічної науки, завданням якої є вивчення закономірностей розвитку людської особистості від народження, щоб з'ясувати, що людина має на даний момент (експериментально виявлене) і що може бути сформоване за умов цілеспрямованої поведінки. Це фактично психологічний підхід до формування особистості.

Друге значення - формування особистості як виховання. Це педагогічний підхід до завдань і методів розвитку особистості. Педагогічний підхід передбачає необхідність з'ясувати, що і як робити, щоб сформувати особистість для виконання соціально обумовлених вимог, які суспільство ставить перед людиною.

Через розмаїття теорій, визначення особистості також різняться. Це абстрактне поняття включає в себе багато аспектів, що характеризують людину, зокрема таких як почуття, думки, мотивації, досвід і поведінку. Проте, як би не розуміли особистість різні вчені, вони знаходять спільні риси:

1. Більшість теорій підкреслюють, що особистість - це насамперед індивідуальність, під якою розуміють сукупність унікальних характеристик, що відрізняють людину від усіх інших. Лише вивчаючи індивідуальні відмінності, можна відрізнити одну особистість від інших.

2. У більшості теорій особистість гіпотетично представлена як структура, яка організована певним чином.

3. Більшість визначень підкреслюють, що особистість формується в процесі еволюції під впливом генетичних і біологічних факторів, соціального досвіду та мінливих зовнішніх обставин.

4. Більшість визначень виражають особистість через риси, які «відповідають» за стійкі поведінкові патерни [17, с. 6].

Отже, особистості притаманні такі суттєві риси, як цілісність, унікальність, активність, експресивність, відкритість, саморозвиток і саморегуляція. Це пов'язано з тим, що ці риси є складними і внутрішньо суперечливими, і справжнє розуміння психології особистості вимагає розуміння цих рис.

Цілісність - особистість дійсно є утворенням, що складається з дискретних психічних явищ (процесів, станів і характеристик). У той же час, особистість ніколи не є сумою цих явищ. Це тому, що особистість не може бути зрозумілою за логікою «додавання розумінь» її окремих складових. Більше того, кожна частина ніколи не існує окремо і незалежно, а є носієм і відображенням особистості в цілому. Особистість живе, розвивається і формується лише як цілісність. У цьому живому русі цілісності змінюються взаємозв'язки окремих компонентів, змінюються і самі ці компоненти. Але ці зміни є вторинними і третинними по відношенню до загальної зміни особистості. Ці зміни є результатом іншого прожитого руху і сприяють наступному руху всієї особистості. Саме тому ми можемо легко впізнати людину навіть за її фізичними рисами.

Таким чином, людська цілісність специфічно охоплює всі структурні та динамічні прояви людського життя. Вона виникає не з суми її окремих складових, а з інтеграції трьох джерел людського буття: біологічного, соціального і духовного. Ця складна й ефективна інтеграція зумовлює той факт, що простої констатації цілісності як атрибутивної ознаки особистості недостатньо для справжнього розуміння особистості. Так, особистість - це інтеграція. Однак кожна людина має власну цілісність, яка в чомусь схожа на інших, а в чомусь кардинально відрізняється від них.

Це підкреслює ще одну фундаментальну характеристику особистості: унікальність (індивідуальну неповторність). Деякі психологи розглядають питання унікальності в суперечливій єдності типовості та індивідуальності в межах однієї людини. Насправді це протиріччя дещо штучно ускладнене. Типовість означає, що особистість, яку ми бачимо (або, простіше кажучи, яка

відповідає наведеному вище визначенню), має всі основні характеристики та компоненти, згадані вище [37, с. 23].

По-перше, динамічна взаємодія трьох основних джерел особистості (біологічного, соціального і духовного); по-друге, постійний саморух і саморозвиток особистості. Однак особистість людини з інвалідністю залишається незавершеною і відкритою до нових змін. Недосконалість є важливим параметром особистості і притаманна як на ранніх, так і на завершальних етапах життєвого шляху.

Наступною базовою рисою особистості є активність. У вітчизняній психології активність розглядається як антипод реактивності (реактивність - це поведінка/реакція на подразники). Звичайно, поведінковий принцип реактивності в цьому сенсі залишається в людині протягом усього життя, просто тому, що організм діє за цим принципом. Особистість, однак, відрізняється тим, що поряд з реактивною поведінкою переважає активна поведінка, тобто поведінка, вмотивована власними усвідомленими цілями і мотивами. Суттєвою рисою особистості є здатність виражати своє внутрішнє «я». Можна говорити про фундаментальну креативність особистості та її формування. Експресивний характер особистості означає, що особистість має внутрішню і зовнішню сторони, які постійно перебувають у динамічному взаємному переході, причому внутрішня сторона є домінуючою (якщо зовнішня сторона стає домінуючою, то особистість не існує і перетворюється на набір простих соціальних ролей, функцій або «гвинтиків») [37, с. 25].

Виразна активність внутрішнього світу людини зумовлює життєві рухи індивідів, які стикаються з соціальною реальністю. Соціальна дія структурується як набуття і виконання численних соціальних ролей. Формуються так звані рольові шари структури особистості. Рольова поведінка, наприклад, професійна, може бути дуже сильною, жорсткою і гальмівною у своєму вираженні. У таких випадках особистість стає безособовою і мимовільною. Розвиток означає, що експресивність «проходить крізь» соціальні ролі та шари особистості, а її сутність відображається в продуктах поведінки та діяльності. Коли йдеться про

професійну діяльність, то в цьому випадку має місце сутність майстерності [37, с. 123].

Майстер - це фахівець, який не лише з точністю виконує певне завдання, а й втілює власну особистість у роботі та продукті своєї праці. Загалом є сенс говорити про особливе бажання людини втілити себе в цьому світі. Формування особистості значною мірою залежить від розвитку цього бажання. Традиційно у філософії це прагнення і відповідна йому активність псується категорією «опредметнення». У своїй діяльності людина ніби постійно «розчиняє» культурні та природні об'єкти і явища, тим самим перетворюючи їх на свої сутнісні сили (розпредметнення) і водночас втілюючи ці сили у зовнішній світ.

Наступною суттєвою рисою особистості є її принципова недосконалість і відкритість. Добре відомо, що наукова психологія лише на шляху до справжнього розуміння сутнісних основ особистості. Та сама ментальність, яка спочатку визначає особистість як потенційність у вигляді латентного стану, потім зміцнюється і розвивається протягом усього життя, посилюючи непізнані пласти природи і роблячи людину воістину непізнаваною, і немає кінця її формуванню. Незавершеність, хоча і невідома, є дуже важливою особливістю особистості, і її абсолютно необхідно враховувати. Здатність до саморегуляції поведінки та саморозвитку також є суттєвою рисою особистості. Протягом досить тривалого періоду індивідуального розвитку відомо, що баланс психологічних процесів досягається несвідомими механізмами так званої базальної регуляції емоцій. Ці механізми працюють незалежно від волі людини, а їхня функція полягає у забезпеченні психологічно комфортного та стабільного стану внутрішнього світу. Однак, коли середовище життя ускладнюється (що є прямим наслідком розвитку та соціалізації), вони стають менш ефективними. Тому особистість виробляє механізми спонтанної регуляції своєї поведінки [22, с. 12].

Поняття «структура» можна і потрібно застосовувати до особистості в буквальному сенсі, тобто як зв'язок елементів або єдність цілого. Ні окремі риси особистості, що містяться як елементи функціональної структури особистості, ні особистість в цілому не змінюються протягом життя людини. Зміни особистості

можуть бути пов'язані не тільки з розвитком особистості в результаті вікового дозрівання і формування, але і з соціальною дезінтеграцією, старістю і патологічним розвитком [27, с. 140].

Крім того, різноманітність особистості залежить від того, що деякі недорозвинені риси особистості компенсуються іншими рисами, і що спосіб і ступінь цієї компенсації варіюється. Зрештою, дефекти пам'яті в однієї і тієї ж людини в одних випадках компенсуються довільною увагою, а в інших - кмітливістю. Саме тому потрібно говорити точніше про «динамічну функціональну структуру особистості».

Варто також зазначити, що основою особистості є її структура, яка являє собою зв'язок і взаємодію відносно стійких компонентів особистості (здібностей, темпераменту, характеру, вольових якостей, емоцій, мотивів і соціальних установок) [18, с. 4].

Тривимірну структуру розробив В. В. Рибалка [29]. Особистість у його концепції розглядається як складна система диференційованих та інтегрованих психічних властивостей, що розвиваються в індивідів під впливом соціальних факторів, в умовах особистої діяльності та спілкування з іншими людьми. На думку цього вченого, системна психологічна структура особистості має три основні виміри:

- I - соціально-психологічний та особистісний вимір («вертикальний»);
- II - діяльнісний вимір («горизонтальний»);
- III - генетичний вимір («віковий»).

Ці виміри пов'язані між собою відповідно до декартового принципу співвідношення трьох вимірів простору. Діаграма ілюструє взаємозв'язок між цими вимірами. При аналізі та інтеграції системної психологічної структури особистості автори стверджують, що слід брати до уваги рівень узагальнення, на якому ця структура побудована (див. Додаток А).

Перехід від макроструктури до мікроструктури пов'язаний з вимогами, що накладаються на індивідів певними видами діяльності, поведінкою, ролями, соціальним статусом, посадою та класом [29 с. 116] (див. Додаток Б).

Загалом усі структури та моделі особистості слід розглядати як багатовимірні, оскільки особистість має різноманітні системоутворюючі характеристики. Передумовою ефективної психолого-педагогічної роботи (як дослідницької, так і практичної), особливо в контексті особистісного підходу, є з'ясування концептуальних засад і, головне, природи особистості як цілісного утворення з певною структурою та виявлення її компонентів.

2.2. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини

Сім'я як соціально-виховний інститут продовжує та історично розвиває себе у своїх дітях відповідно до діалектики, зокрема закону діалектичного протиріччя. Вона акумулює і концентрує досвід, мудрість, культуру, традиції, сімейні, національні та загальнолюдські цінності, а також емоції, пристрасті, спонтанність і ступінь відкритості, серед іншого, для того, щоб зберегти свою цілісність, зруйнувати свою стабільність і задати нові вектори розвитку.

Традиційно сім'я є найбільш звичним соціальним середовищем дитини, де безпосередній контакт з батьками та іншими членами сім'ї різного віку і статі необхідний для усвідомлення і засвоєння сімейних цінностей, соціальних ролей, нормативної і ситуативної поведінки за зразком поведінки родичів, набуття соціального досвіду і життєвих навичок, розвитку особистісних і соціальних якостей, розвитку батьків і соціальне становлення батьків і дітей через формування оціночних ставлень до інших членів сім'ї, себе, предметного світу та суспільства.

Батьківське виховання, батьківські цінності та ставлення до себе, інших і навколишнього світу визначають формування психологічних особливостей у дітей (див. Додаток В) [6].

Для визначення механізмів впливу батьків на особистість дитини можна використати схему стилів сімейного виховання американського психолога Ерла Шифера. Він запропонував оцінювати позицію дитини на перетині двох координатних осей. Вісь «автономія-контроль» фіксує ступінь свободи дитини в сім'ї. Право дитини вирішувати проблеми самостійно або через батьків, або, не

маючи жодних прав, піддаватися жорстокому домінуванню своєю поведінкою, Е. Шифер запропонував оцінювати за ступенем задоволеності через прихильність, любов і відчуття емоційного прийняття з боку інших, на осі континууму «прихильність-ворожнеча». На думку багатьох психологів, двовимірна оцінка стилю виховання, тобто оцінка стану дитини одночасно по двох осях, є ключем до розшифровки багатьох особливостей особистості, особливо образу «Я» [25, с. 110].

До них належать самооцінка, впевненість у собі, прагнення проявляти наполегливість і впевненість у своїх силах і цілях та ін. На думку Е. Шифера, на перетині двох вимірів батьківського ставлення (прихильність - відраза, автономія - залежність) знаходяться чотири основні напрями виховання: демократичний (автономія - прихильність), гіперопіка (прихильність - залежність), авторитарний (відраза - залежність) і нехтування (відраза - автономія), формують основні орієнтації виховання. Високі значення (понад 60 балів) за кожною з цих координат свідчать про домінуючий стиль виховання в сім'ї: демократичний, гіперопіка, авторитарний та нехтування [25, с. 111].

Обраний стиль виховання має велике значення у вихованні дитини.

1. Гіперопіка (надмірна опіка) - цей стиль характеризується надмірною турботою, блокуванням діяльності та бажанням зробити все за дитину. З раннього дитинства діти дуже прив'язуються до батьків. Коли вони стають більш самостійними, ця залежність починає даватися взнаки. Брак батьківської любові - це досить погано, але надмірна опіка також шкідлива для дитини. Надмірна опіка ускладнює досягнення дітьми внутрішньої автономії і формує залежну особистість. Такий тип виховання частіше зустрічається у пізньонароджених дітей, коли довгоочікувана дитина нарешті з'являється на світ у літніх батьків або самотньої жінки. У такому випадку на дитину «моляться», задовольняють усі вимоги і забаганки, формується крайній егоцентризм і егоїзм, першими жертвами якого стають самі батьки. Надмірна любов і увага з боку батьків може викликати у дитини патологічну самоспостережливість і іпохондрію [24, с. 123].

2. Авторитарний стиль характеризується високими вимогами і низькою чуйністю. Батьки, які дотримуються цього стилю виховання, виступають як авторитетні фігури, їхня поведінка директивна, здебільшого ґрунтується на настановах і силі, а на дитину накладаються жорсткі обмеження. Батьки, які дотримуються цього стилю, вторгаються в особистий простір дитини, пригнічують силою, вирішують, що для неї краще, не цікавляться думкою дитини і не визнають її прав. Всі рішення приймають батьки, які вважають, що діти повинні майже в усьому підкорятися волі та авторитету батьків. Батьки вимагають від дітей порядку, дисципліни та чіткого виконання всіх зобов'язань, не довіряють їм, тримають їх під повним контролем, намагаються ізолювати від однолітків та друзів, контролюють їхній вільний час, інтереси, діяльність та спілкування. Вимоги до дітей у таких сім'ях надзвичайно високі, і діти повинні працювати на межі своїх розумових і фізичних можливостей. Від дітей очікують успіху в багатьох сферах. Це стає самоціллю, але при цьому підривається духовна сфера. Авторитарне виховання може призвести до девіантної поведінки, особливо якщо батьки хочуть бачити своїх дітей лідерами. Під його впливом діти виростають похмурими, злими, агресивними, жорстокими, готовими завдати болю слабким і беззахисним, нездатними відчувати любов до будь-кого [3, с. 11].

3. Ліберальне виховання - це виховання, при якому рівень вимог низький, батьківський контроль слабкий, покарання за погану поведінку мінімальне або взагалі відсутнє, а батьки не приділяють дітям достатньо уваги. Діти в таких сім'ях надані самі собі, батьки не встановлюють жодних обмежень. Такі діти схильні до непослуху та агресії, поведуться неадекватно та імпульсивно, мають особливо серйозні дефекти моральної свідомості, брехливі та жорстокі, важко піддаються перевихованню. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини призводить до того, що вона потрапляє в асоціальні групи. Це відбувається тому, що психологічні механізми, необхідні для самостійної та відповідальної поведінки в суспільстві, не сформовані [19, с. 98].

4. Демократичний стиль характеризується вимогливістю та чутливістю. Батьки, які сповідують цей стиль виховання, піклуються про своїх дітей, надають

підтримку і заохочують самостійність. Цей стиль виховання характеризується твердістю і послідовністю, але водночас гнучкістю. Дитина зростає незалежною особистістю. Батьки також підкреслюють активну роль дитини в сім'ї. На відміну від ліберального виховання, цей процес не пускається на самоплив, а відбувається під ретельним і чуйним наглядом батьків. Батьки адекватно оцінюють здібності, успіхи та невдачі своїх дітей, глибоко розуміють їх, їхні цілі та мотиви поведінки. Такий стиль виховання забезпечує найбільш гармонійний і різнобічний розвиток особистості дитини, сприяє формуванню самостійності, активності, ініціативності та почуття соціальної відповідальності [8, с. 45].

5. Непослідовний змішаний стиль виховання означає, що ставлення батьків до процесу виховання є непослідовним і суперечливим. Оскільки реакції батьків постійно непередбачувані, діти втрачають відчуття стабільності по відношенню до навколишнього світу, що призводить до підвищеної тривожності. Цей стиль характеризується тим, що батькам не вистачає витримки і самоконтролю для реалізації послідовної виховної тактики в сім'ї. У їхніх стосунках з дитиною спостерігаються високі емоційні коливання від покарань, сліз і лайки до проявів любові, втрата батьківського впливу на дитину. Діти стають некерованими, непередбачуваними, нехтують думкою старших і батьків [33, с. 89].

Окрім вище зазначених, можна також навести думку Цільмак О., яка розділяє такі типи батьківських позицій:

1. «Батьки, які надмірно опікуються. Цей тип виховання характеризується надмірною, дріб'язковою турботою про дітей. Дітям не дають можливості приймати рішення без допомоги інших, діяти без допомоги інших, справлятися з труднощами, долати перешкоди.

2. Уникаючі батьки, дратівливі батьки. Для таких батьків дитина – найбільша перешкода, яка постійно стоїть на заваді. Дитина змушена виконувати роль «жахливої дитини», яка лише створює неприємності та напружені ситуації. За словами батьків, дитина неслухняна і вперта. У такому середовищі діти ростуть замкнутими і нездатними ні на чому зосередитися, але водночас жадібними, мстивими, жорстокими» [28, с. 167].

6. Відсутність виховання як такого. Діти представлені самі собі. Це частіше зустрічається в сім'ях, де один або обоє батьків страждають на алкоголізм. Таку батьківську позицію автори називають позицією уникнення, при якій контакти з дитиною випадкові й рідкісні; їй надається повна свобода і відсутність контролю. Якщо говорити про моральне виховання, то в даному випадку воно здійснюється всіма, але не батьками [28, с. 168].

Демократичний стиль вважається оптимальним для практики домашнього виховання. Батьки, прихильники демократичного стилю виховання, поважають характер дитини, приймають його таким, яким він є, дають зрозуміти дитині, що її справи важливі для них, довіряють дитині, дозволяють їй самостійно приймати рішення, заохочують, прислухаються до думки дитини, проводять з нею вільний час, допомагають розвивати її навички. Оцінюючи негативну поведінку, демократичні батьки засуджують не саму дитину, а її вчинки. Результатом такого виховання є формування незалежної особистості з достатньою самооцінкою, здатної приймати відповідальні рішення.

У більшості випадків стиль виховання дитини є репродуктивним і значною мірою повторює стиль виховання, який використовувався в дитинстві батьків. Водночас самооцінка та образ «Я» дитини є впровадженням батьківських установок та способів контролю за поведінкою дитини:

- по-перше, шляхом прямого чи опосередкованого нав'язування образу чи ставлення до себе (у моделях поведінки);
- по-друге, шляхом формування стандартів здійснення дитиною певних дій;
- по-третє, шляхом формування рівнів самоствердження;
- по-четверте, шляхом контролю.

Образ «Я» і самооцінка, які прищеплюються дитині, можуть бути як позитивними, коли дитина вважає себе хорошою, розумною тощо, так і негативними, коли дитина вважає себе слабкою, несамоствійною або поганою. У цьому випадку думка, плани та інтереси дитини знецінюються. Як наслідок,

дитина або погоджується, або часто активно не погоджується з ідеями батьків [41].

Батьки також можуть впливати на формування образу «Я» своїх дітей, стимулюючи їхню поведінку, яка може підвищувати або знижувати їхню самооцінку та змінювати її загальну картину. Це можна спостерігати, наприклад, в результаті зосередження дитини на досягненні певної мети чи плану або на досягненні певного стандарту. Якщо мета або план відповідає реальним психофізіологічним і психологічним можливостям, схильностям та інтересам дитини, то за рахунок створення ситуації успіху формується позитивний образ «Я», адекватна самооцінка і підвищується самоповага. У разі негативної - дитина втрачає самоповагу, стає нестабільною і невпевненою в собі.

Самооцінка формується в процесі спілкування, проходячи з дитинства такі етапи: - увага з боку дорослих - співпраця з дорослими - повага з боку дорослих - взаєморозуміння. Від стосунків між дитиною та батьками на кожному етапі формування самооцінки залежить ставлення дитини до самої себе. Якщо батьки надмірно підкреслюють реальні або уявні досягнення дитини, самооцінка буде завищеною, а рівень асертивності - підвищеним. І навпаки, невіра батьків у здібності дитини може рішуче придушити дитячу норму негативізму, що призведе до дитячої слабкості, почуття неповноцінності та заниженої самооцінки. Окрім самооцінки, батьки задають дитині рівень домагань, тобто те, на чому вона буде наполягати у своїй діяльності та стосунках. Діти з високими очікуваннями, високою самооцінкою і високою мотивацією можуть очікувати тільки успіху і зазнавати важкої психологічної травми в разі невдачі. Діти з низькими прагненнями і низькою самооцінкою мають низькі очікування від майбутнього і від сьогодення. Вони не ставлять перед собою високих цілей, постійно сумніваються у своїх здібностях і швидко приймають невдачі, але часто досягають багато чого [30, с. 226].

У кожній родині об'єктивно, хоч і не завжди усвідомлено, склалися певні системи виховання. Самооцінка, що формується у дітей дошкільного віку під

впливом сімейного виховання, має значний вплив на їхнє ставлення до шкільного навчання, до успіхів чи невдач у навчанні та спілкуванні [30, с. 226].

Емпіричне дослідження з вищезазначених питань проводилося серед учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Вибірка респондентів складалася з 70 підлітків у віці 15-17 років, 32 дівчат і 38 хлопців. На момент опитування найбільша кількість респондентів мала вік 16 років [1, с. 12].

Психологічне опитування респондентів за методикою «Поведінка батьків та ставлення до неї підлітків» виявило, що чинники, які впливають на психічне становлення підлітків, мають суперечливий характер, сприяючи оптимальному розвитку особистості, з одного боку, та перешкоджаючи йому, з іншого. Так, 67,6% від загальної вибірки підлітків відзначили наявність слабкої активної зацікавленості та спрямованості у ставленні матерів, 17,7% респондентів вказали на їх середню вираженість, а у 14,7% опитаних чітко виражена як активна зацікавленість, так і спрямованість у спілкуванні [1, с. 12].

Показник позитивного інтересу в даній вибірці вказує на те, що для більшості респондентів по відношенню до матері характерна слабкість позитивного інтересу. У той же час, за параметрами спрямованості, слід зазначити, що її слабка експресивність також є домінуючою по відношенню до респондента і матері.

Тільки 32,4% вказують на наявність його середніх і помітних значень. Принципової різниці в успішності між 16-річними хлопчиками і дівчатками за цим параметром немає, але це підтверджують результати даного дослідження. Залежно від шкали «ворожості» з боку матері показники респондентів були розділені таким чином: так, показник у 44,11% опитаних демонструє її слабкі симптоми, середній показник - у 26,5% підлітків, а показник у 29,4% обстежених демонструє явний прояв материнської ворожості. В результаті майже 56% опитаних підлітків вказали, що їхнє ставлення до матері було ворожим. Показники шкали ворожості у відносинах з матір'ю переважають серед дівчаток у віці 15 років. За шкалою материнської «автономії» показник у 41,2% опитаних

показав її слабкі прояви, середній показник - у 41,2% підлітків, а показник у 17,6% обстежених показав чіткий прояв материнської автономії [1, с. 12].

Результати дослідження свідчать про те, що хлопці-підлітки частіше, ніж дівчата, повідомляють про автономію у стосунках з матір'ю. За шкалою протиставлення матері 20,6% респондентів вказали на слабе вираження протиставлення, 50% підлітків вказали на середній рівень протиставлення і 29,4% респондентів повідомили про чітке вираження протиставлення з боку матері. Примітно, що непослідовність з боку матері однаковою мірою відзначають і хлопці, і дівчата. Цей фактор є найбільш вираженим у стосунках з матерями в даній вибірці респондентів. Суперечності в материнському вихованні оцінюються підлітками як своєрідне чергування (залежно від ступеня інформативності) таких психологічних тенденцій, як домінування сили та амбіційності і покірності (в адаптивних формах), тонкощі та надмірного альтруїзму, підозрливості [1, с. 12].

Таким чином, в цілому показники фактора близькості між підлітками і матерями знаходяться в основному між слабкими і середніми значеннями, що свідчить про ступінь прояву теплих емоцій і їх основному неприйняттю в високих стандартних оцінках (14,7% респондентів) і низьких стандартних оцінках (52,9% підлітків). Середнє значення цього показника отримали 32,4% респондентів-підлітків. Показник критичних факторів між підлітками і матерями характеризує високий інтерес і повний контроль матерів по відношенню до відсутності інтересу в поєднанні з високим референтним рейтингом (показник присутній у 20,6% респондентів) і низьким референтним рейтингом (вказаний у 29,4%). У 50% респондентів показник критичних факторів у взаєминах підлітків і матерів знаходиться в межах середнього значення.

Неправильні стратегії виховання впливають на психічне здоров'я дітей. Існує три типи неправильного виховання невротичних дітей: емоційне відкидання, надмірна соціальність та егоцентризм. Ці типи відрізняються рівнем захисту, тобто кількістю зусиль та уваги, які приділяють дитині. Існує два типи проєкції, які призводять до труднощів у вихованні: недостатня та надмірна опіка [14, с. 176].

Перший тип - це виховання, засноване на відкиданні любові (брак батьківської любові до дитини). У сім'ях, де практикується такий тип виховання, зазвичай спостерігається надмірний контроль над дитиною, застосовуються покарання, в тому числі тілесні, батьки мало уваги приділяють дитині або певній поведінці (правильній з точки зору батьків).

Однак цей тип також може супроводжуватися відсутністю контролю, байдужістю та вседозволеністю. Діти не відчують себе комфортно в такій сім'ї. В результаті такого виховання формується впертість, свавілля та егоїзм, що може призвести до конфліктів з боку дитини, оскільки вона не має достатньої самооцінки. Це призводить до взаємного відчуження.

Іншими словами, відмова батьків від дитини призводить до відмови дитини від батьків. Суперсоціальний тип також відноситься до першого типу проекції. При суперсоціальному типі батьки зосереджуються на здоров'ї дитини, її соціальному статусі та очікуваннях успіху, часто недооцінюючи індивідуальні психологічні особливості дитини. Це призводить до невідповідності між потребами та здібностями дитини, а також до страху перед труднощами та невдачами, коли вона намагається догодити всім. Страх, тривога і негативне ставлення призводять до соціальної ізоляції, і дитина залишається наодинці з проблемами і труднощами.

Другий тип - егоїстичний («кумир сім'ї»). Цей тип неналежного виховання характеризується нав'язуванням дитині ексклюзивних ідей. Батьки вихваляють дивовижні таланти своїх дітей і перебільшують їхні наявні здібності. В результаті в особистості дитини закріплюються егоїстичні тенденції, завищена самооцінка та істеричні реакції [15, с. 143].

Хоча кожен тип неналежного виховання має свої особливості, зумовлені специфічними чинниками, наслідки виховних стратегій вражають своєю однаковістю. Нездатність батьків створити сприятливу виховну позицію для розвитку дитини може призвести до серйозних порушень у їхніх стосунках з дітьми або до психотравмуючих ситуацій для дитини, в результаті чого у неї формуються негативні риси особистості, а іноді й до нервово-психічних розладів.

Стиль виховання дитини є репродуктивним. Іншими словами, він значною мірою відтворює стиль виховання дитини в дитинстві, тому такі особливості виховання можуть бути більш вираженими в подальшому житті, після того, як дитина виросла і створила власну сім'ю.

Отже, сім'я та домашнє середовище мають значний вплив на психологічний розвиток дитини. Поведінка та емоційний стан батьків є важливими детермінантами розвитку особистості дитини, її соціального та емоційного благополуччя. Якщо батьки надають позитивну поведінкову та емоційну модель, вони сприяють формуванню здорової самооцінки, емоційної стабільності та розвитку позитивних міжособистісних стосунків.

Зростання в сімейному середовищі є основою для формування базових цінностей, поведінкових норм та емоційних реакцій дитини. Батьки повинні розуміти, що їхня поведінка та емоційний стан є прикладом для дітей, і усвідомлювати, як це впливає на них. Позитивною моделлю поведінки є та, в якій батьки демонструють такі якості, як толерантність, емпатія, відповідальність і терпимість, а також вміють конструктивно виражати свої почуття.

Належну увагу слід приділяти емоційному розвитку дитини. Батьки повинні навчити дітей розпізнавати та виражати свої емоції, а також допомагати їм контролювати їх. Важливо показати дітям, що їхні емоції є природними і прийнятними, і водночас навчити їх контролювати свої реакції і вирішувати конфлікти без насильства та агресії.

2.3. Вплив оточення на формування особистості дитини

Фактори навколишнього середовища настільки сильніші за генетичні фактори, що можуть повністю компенсувати або навіть врівноважити вплив останніх [4, с. 29].

Не менш важливим у формуванні особистості є вплив оточення на людину. Середовище - це сукупність зовнішніх явищ, які стихійно впливають на людину і її розвиток. Середовище, яке оточує людину від народження і до кінця її життя, можна поділити на природне середовище та соціальне середовище. До факторів

природного середовища належать клімат, рельєф і географічне розташування. Соціальне середовище формують соціальні групи, які прямо чи опосередковано впливають на людину, такі як сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні заклади, сади, групи однолітків та засоби масової інформації [7].

Соціалізація - це основний соціальний процес, завдяки якому відбувається становлення індивіда як особистості та взаємодія між ним і суспільством. У соціальному середовищі людина набуває соціального досвіду, цінностей, норм і установок, активно включається в систему суспільних відносин і унікальним чином знаходить способи найбільш ефективного визначення себе в соціумі. При цьому діти не тільки залежні від свого оточення, але й активні та ініціативні.

О. Безпалько трактує «соціалізацію» як процес послідовного входження індивіда в соціальне життя на всіх вікових етапах, із засвоєнням і відтворенням соціального досвіду в результаті взаємодії людини зі стихійно і свідомо створеними умовами життя [2, с. 17].

Соціалізація відбувається у взаємодії індивідів з багатьма різними умовами та впливами навколишнього середовища, які називаються факторами соціалізації. Оскільки соціальне виховання є лише частиною процесу соціалізації, то воно розглядається в контексті соціалізації. Тобто в масштабах планети, держави та місця проживання (регіону, міста, села, мікрорайону), які соціальні умови прямо чи опосередковано впливають на виховання людини, яку роль у житті та вихованні людини відіграють засоби масової інформації, освітні організації, сім'я, спілкування з людьми та інші чинники.

Міжособистісні механізми соціалізації функціонують у процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими особами. В основі цього лежать психологічні механізми міжособистісної передачі через емпатію та ідентифікацію. Значущі інші - це члени певної організації чи групи, з якими взаємодіє людина, вони можуть бути однолітками або носіями вікової субкультури. Однак спілкування зі значущими іншими в групі чи організації часто має вплив на людей, який не є ідентичним впливу самої групи чи організації. Тому доречно виокремити міжособистісні механізми соціалізації як особливі.

Вивчаючи процес соціалізації особистості, можна також розглядати його у взаємозв'язку з формуванням особистості в процесі взаємодії та взаємовпливу соціальних груп і колективів. Саме тому серед основних чинників та інститутів соціалізації особистості є різні навчальні заклади зі своїми структурами та функціями [39].

Входження індивіда до групи означає, що він приймає її норми і правила та набуває певного статусу. Якщо група приймає індивіда, це психологічно визначається як успішна адаптація, якщо ні - як дезадаптація. Для кожної людини процес адаптації в різних групах на різних рівнях соціальної організації (від мікро- до макросоціуму) може бути різним. Людина може успішно адаптуватися в одній групі, але не в іншій, або бути лідером в одній групі, але бути відкинутим в іншій [38, с. 505].

У підлітковому віці поведінка більшості дітей різко змінюється - вони стають некоммунікбельними, часто грубими і пропускають школу. Батьки пояснюють це поганим зовнішнім впливом, і в більшості випадків вони мають рацію. Адже в підлітковому віці значно розширюється сфера спілкування. І якщо дитина задоволена своєю сім'єю, то у неї буде позитивний контакт з однолітками. Погане спілкування в підлітковому віці негативно впливає на розвиток особистості дитини. Тому більшість батьків намагаються будь-якими способами відсторонити дитину від небажаної соціальної взаємодії.

Проте вплив друзів не завжди є негативним явищем, адже дружні стосунки відіграють важливу роль у становленні особистості, сприяють її розвитку та формуванню. Друзі, з якими дитина проводить багато часу, мають значний вплив на її психічний та емоційний розвиток.

Взаємодія з друзями впливає на психологічне становлення дитини через усвідомлення нових ідей, цінностей і норм поведінки. Вони вчаться соціальним навичкам, навичкам спілкування, вмінню вирішувати конфлікти та розуміти інші точки зору. Діти вчаться взаємодіяти з різними людьми, розпізнавати їхні емоції та розвивати свою особистість.

Отже, найближчі друзі є важливими партнерами в іграх та заняттях і розвивають творчі здібності дітей, навички співпраці та вирішення проблем. Взаємодія з однолітками заохочує дітей до самовираження та пошуку своєї індивідуальності, що впливає на їхню самооцінку та впевненість у собі. Крім того, близькі друзі мають значний вплив на формування цінностей дитини. Їхні переконання, інтереси та цілі впливають на формування моральних принципів та світогляду. Взаємодія з друзями допомагає дітям зрозуміти, ким вони є і яким цінностям віддають перевагу.

Таким чином, близькі друзі мають значний вплив на психологічне становлення дитини. Вони сприяють розвитку соціальних навичок, креативності та самоідентифікації. Тому важливо створити сприятливе середовище, в якому діти можуть вільно взаємодіяти зі своїми однолітками і розвиватися як особистості.

Також вплив на формування особистості дитини та її виховання має школа, адже це місце, де діти не лише здобувають знання, а й вчаться взаємодіяти з іншими, долати труднощі та формувати власні цінності.

Школа є одним із мікрофакторів соціалізації особистості, який інтегрує індивідуальний розвиток і визначає не лише майбутні професійні можливості молодого покоління, але й їхні особистісні характеристики. До найважливіших факторів належать: спонтанна соціалізація, відносна соціалізація, освіта та самоперетворення, саморозвиток [10].

Школа виконує посередницьку функцію і виступає в ролі адаптатора та транслятора впливу факторів соціалізації на людину. Іншими словами, школу можна охарактеризувати як незалежний фактор соціалізації, а вчителя - як своєрідного (професійного) агента соціалізації [32, с. 4].

Ще одна «тенденція» останніх років полягає в тому, що батьки покладають основну відповідальність за виховання виключно на вчителів, класних керівників, психологів та соціальних працівників. Незважаючи на те, що першочерговим завданням батьків є прищеплення дитині хороших моделей поведінки та контроль за дотриманням правил, багато батьків вважають, що вони в першу чергу

найкращі друзі своїх дітей, а вже потім батьки. Це помилкова думка. Найкращий друг - це той, хто підтримує тебе в хороших і поганих ситуаціях, але друг не може притягнути тебе до відповідальності за твої вчинки або дисциплінувати тебе. Саме для цього існують батьки.

Таким чином, школа - це насамперед найпотужніший засіб соціалізації дітей, адже завдяки їй суспільство отримує не лише освічених людей, а й працездатних, які вміють жити в соціумі.

Отже, соціалізація - це основний соціальний процес, завдяки якому відбувається становлення індивіда як особистості та взаємодія між ним і суспільством. У соціальному середовищі людина набуває соціального досвіду, цінностей, норм і установок, активно включається в систему суспільних відносин і унікальним чином знаходить способи найбільш ефективного визначення себе в соціумі. При цьому діти не тільки залежні від свого оточення, але й активні та ініціативні.

ВИСНОВКИ

В даній магістерській роботі було проаналізовано вплив методів виховання на формування особистості дитини та зроблено наступні висновки:

1. Метою виховання у східних слов'ян було передати молодому поколінню трудові навички, усталені норми поведінки, релігійні вірування, традиції, звичаї та обряди, а також виховати хоробрих воїнів - захисників своєї землі. За часів матріархату дітей до п'яти-шести років виховували матері. Потім хлопчиків переводили до чоловічої общинної резиденції, а дівчаток - до жіночої, де їхніми лідерами ставали брати і сестри по матері.

У 8-9 століттях завершився перехід до сім'ї, що складалася з чоловіка, дружини та їхніх дітей. Поступово сім'я стала основним центром соціалізації дітей, а виховання відбувалося переважно в домашніх умовах.

Матеріальні зв'язки між людьми в первісні часи мали важливе значення для формування освіти як особливої діяльності. Потреба підтримувати і зміцнювати такі зв'язки через передачу досвіду від людини до людини і від покоління до покоління стимулювала розвиток освіти як особливої діяльності. Освіта народилася з потреби спілкування між людьми і була тісно пов'язана з еволюцією примітивних форм праці.

Виховання дітей у сучасному світі ставить перед нами унікальні виклики та можливості. З розвитком технологій та суспільних поглядів традиційні стилі виховання потребують оновлення. Вже пройшли ті часи, коли працювало правило «тому що я так сказав». Сучасний підхід до виховання дітей полягає в розумінні почуттів, обговоренні меж і використанні методів позитивної дисципліни. Такі підходи, як внутрішня мотивація, заохочують дітей робити вибір насамперед тому, що він цікавий або приємний, а не через зовнішню винагороду чи тиск. Замість «прибери в кімнаті, і я дам тобі солодощі», внутрішня мотивація звучить так: «Прибери в кімнаті, і ти скоро знайдеш свою улюблену іграшку». Такий підхід дозволяє дітям зрозуміти практичну користь від своїх дій і розвинути почуття особистого досягнення та відповідальності. Він зміщує фокус із

зовнішньої оцінки на внутрішнє задоволення і вчить дітей важливості спонтанної мотивації.

2. Сьогодні під методами розуміють найкоротший шлях до досягнення освітніх цілей і отримання оптимальних результатів виховання. Цілі виховання можуть бути загальними або частковими. Оскільки часткові цілі виховання є похідними від загальної мети розвитку особистості, то, виходячи з цього, можна подати таке формулювання методів: метод - це оптимальний підхід до ефективного вирішення виховного завдання, визначеного цілями виховання.

Виховання полягає в тому, щоб забезпечити відповідність поведінки людини прийнятим у суспільстві нормам і правилам поведінки. Це, звичайно, не виключає формування особистісних характеристик і якостей. Формування особистості визначається як задатками індивіда, так і умовами, які суспільство може забезпечити для розвитку цих задатків.

3. Класифікація методів - це чітка система педагогічних впливів і добірка інструментів, за допомогою яких можна виконувати найтоншу і «ювелірну» роботу з розвитку особистості.

Ефективне ненасильницьке виховання не тільки можливе, але й дуже корисне для загального розвитку дитини. Воно допомагає дітям розвиватися у впевнених, відповідальних і турботливих особистостей. Батьки можуть використовувати відкрите спілкування, встановлення чітких меж, навчання емоційної саморегуляції, моделювання відповідної поведінки та виховання незалежності як ефективні стратегії ненасильницького виховання.

4. Особистість має такі змістові ознаки: цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція. Це пов'язано з тим, що ці якості є складними і внутрішньо суперечливими, а справжнє розуміння психології особистості вимагає розуміння цих якостей.

Людська цілісність специфічно охоплює всі структурні та динамічні прояви людського життя. Вона виникає не з суми її окремих складових, а з інтеграції трьох джерел людського буття: біологічного, соціального і духовного. Ця складна й ефективна інтеграція зумовлює той факт, що простої констатації цілісності як

атрибутивної ознаки особистості недостатньо для її справжнього розуміння. Так, особистість - це інтеграція, але кожна окрема людина має власну цілісність, яка в чомусь схожа на інших, а в чомусь кардинально відрізняється від них.

5. Сім'я та домашнє середовище мають значний вплив на психологічний розвиток дитини. Поведінка та емоційний стан батьків є важливими детермінантами розвитку особистості дитини, її соціального та емоційного благополуччя. Якщо батьки надають позитивну поведінкову та емоційну модель, вони сприяють формуванню здорової самооцінки, емоційної стабільності та розвитку позитивних міжособистісних стосунків.

Зростання в сімейному середовищі є основою для формування базових цінностей, поведінкових норм та емоційних реакцій дитини. Батьки повинні розуміти, що їхня поведінка та емоційний стан є прикладом для дітей, і усвідомлювати, як це впливає на них. Позитивною моделлю поведінки є та, в якій батьки демонструють такі якості, як толерантність, емпатія, відповідальність і терпимість, а також вміють конструктивно виражати свої почуття.

Належну увагу слід приділяти емоційному розвитку дитини. Батьки повинні навчити дітей розпізнавати та виражати свої емоції, а також допомагати їм контролювати їх. Важливо показати дітям, що їхні емоції є природними і прийнятними, і водночас навчити їх контролювати свої реакції і вирішувати конфлікти без насильства та агресії.

6. Соціалізація - це основний соціальний процес, завдяки якому відбувається становлення індивіда як особистості та взаємодія між ним і суспільством. У соціальному середовищі людина набуває соціального досвіду, цінностей, норм і установок, активно включається в систему суспільних відносин і унікальним чином знаходить способи найбільш ефективного визначення себе в соціумі. При цьому діти не тільки залежні від свого оточення, але й активні та ініціативні.

Близькі друзі мають значний вплив на психологічне становлення дитини. Вони сприяють розвитку соціальних навичок, креативності та самоідентифікації.

Тому важливо створити сприятливе середовище, в якому діти можуть вільно взаємодіяти зі своїми однолітками і розвиватися як особистості.

Також вплив на формування особистості дитини та її виховання має школа, адже це місце, де діти не лише здобувають знання, а й вчаться взаємодіяти з іншими, долати труднощі та формувати власні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхіна Н., Пуленко О. Вплив значущих осіб на розвиток й формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки, 2018. Випуск 3. С. 10–18.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посібник / О. В. Безпалько. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки, 2020. Випуск 6. С. 10–15.
4. Виноградова В.Є. Вплив середовища на розвиток особистості та її творчих здібностей. Теорія і практика сучасної психології, 2019 р. № 3, Т. 1. С. 28-32.
5. Виховання і педагогічна думка Київської Русі. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/01/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-6.pdf>.
6. Вплив родинного оточення на психологічний розвиток дитини – фактори і рекомендації, 2024. URL: <https://psychologist.com.ua/vpliv-rodinnogo-otochennya-na-psixologichnij-rozvitok-ditini-klyuchovi-faktori-i-rekomendatsii/>.
7. Вплив спадковості, середовища і виховання на формування особистості. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/10563/97/>.
8. Глушко, О.І. Вибрані лекції з дисципліни «Психологічні проблеми батьківсько-дитячих стосунків». Дніпро: РВВ ДНУ, 2019. 56 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
10. Заверико Н.В. Школа як фактор соціалізації учнівської молоді: стаття. Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, 2012. № 1 (7). 360 с.
11. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. — 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа, 2005. 343 с.

12. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1997. 304 с.
13. Кобильченко В., Омельчинко І. Формування особистості дитини у педагогічному та психологічному дискурсі. Actual Problems in the System of Education General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education Institution, 2023. С. 349-360.
14. Коновальчук І.М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини. Збірник наукових праць Інституту психології ім.. Г. С. Костюка АПН України /за ред. С.Д.Максименка. Т.VIII, вип..1. Київ, 2006. С.171-176.
15. Кочарян О.С., Півень М.А. Емоційна зрілість особистості: дослідження феномену. Збірник наукових праць. Психологічні науки, 2012. Вип. 9. С. 140–144.
16. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: навчальний посібник / В. П. Кравець. Тернопіль, 1996. 436 с.
17. Кримова Н.О. Конспект лекцій до дисципліни «Психологія особистості» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса, 2021. 80 с.
18. Криштанович С. В. Психологічна структура особистості. Конспект лекцій, 2022. URL:
<https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/33542/1/PSYCHOLOGICAL%20STRUCTURE.pdf>.
19. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
20. Лаппо В.В. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 384 с.
21. Левківський М. В. Історія педагогіки. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 359 с
22. Максименко С.Д. Поняття особистості у психології. Теоретико-методологічні проблеми психології особистості. Психологія і особистість, 2016. № 1 (9). С. 11-17.

23. П'ять ефективних методів виховання дітей без насильства, 2023. URL: <https://derevo-kazok.org/5-efektivnih-metodiv-vihovannja-ditej-bez-nasilstva.html>.
24. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навчальний посібник для самостійної роботи студента. Київ: Академвидав, 2011. 376 с.
25. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
26. Процес виховання, його структура та рушійні сили. Матеріали лекції. URL: <http://surl.li/rzpnbf>.
27. Психологія особистості: Хрестоматія: навчальний посібник / О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М. Вольнова та ін. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 532 с.
28. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі: навчальний наочний підручник / за заг. ред. О.М. Цільмак. Київ: Видавництво Ліра, 2020. 266 с.
29. Рибалка В. В. Психологічна структура особистості. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за заг. ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2000. С. 116–122.
30. Сидоров К.Р. Самооцінка в психології. Світ психології, 2006. № 2. С. 224–234.
31. Синьов В.М., Пометун О.І., Кривуша В.І., Супрун М.О. Основи теорії виховання: навчальний посібник. Київ: РВВ КІВС, 2000. 140 с.,
32. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
33. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. Івано-Франківськ, 1996. 179 с.
34. Стрельникова Н. К.Д. Ушинський про мистецтво виховання дітей батьками. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2010/2010_1_9.pdf.
35. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. Київ, 1955. Т.1. С. 44-46.

36. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології: навчальний посібник. Київ: НАВС, 2014. 232 с.
37. Хохліна О. П. Проблема структури особистості у психології. Юридична психологія, 2016. № 2 (19). С. 20-31.
38. Швалб Ю.М. Психологічні моделі соціалізації особистості. Актуальні проблеми психології. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 38. С. 503-517.
39. Шевчук О. Роль школи в соціалізації особистості. URL: <http://surl.li/bzxshm>.
40. Шинкарук В. Д. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка») / В. Д. Шинкарук, Р. В. Сопівник, І. В. Сопівник. Київ: ЦП «Компринт», 2015. 236 с.
41. Якобсон С.Г., Морєва Г.І. Адекватна самооцінка як умова морального виховання дошкільників. Питання психології, 1983. № 8. С. 55–61.

Додаток А

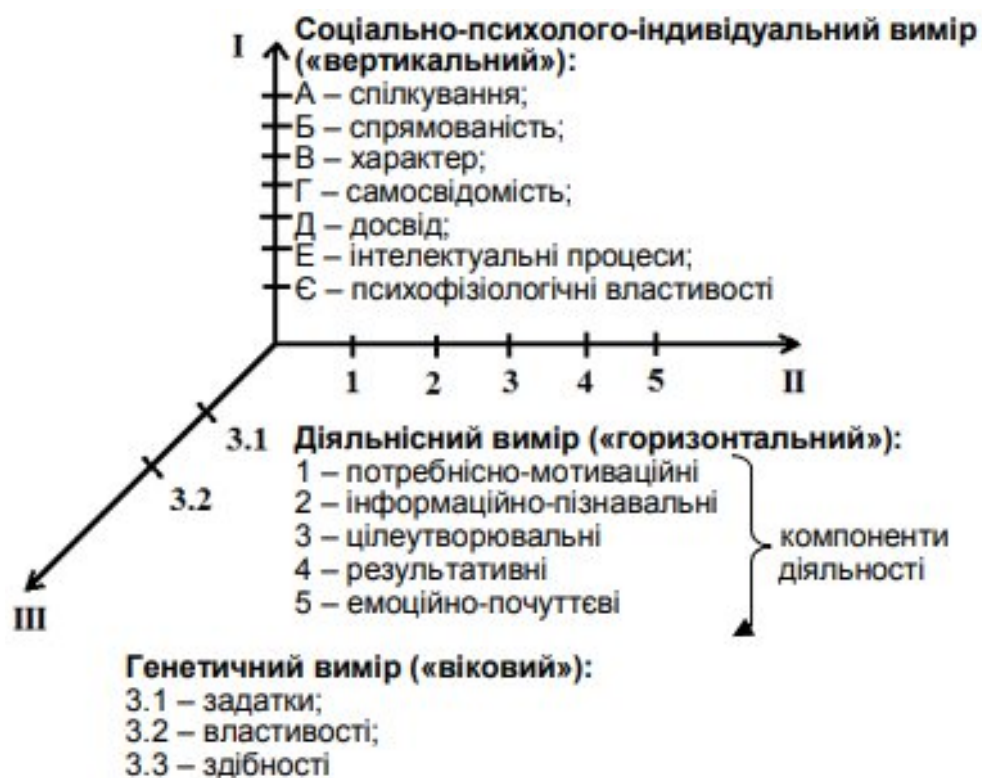

Рис. Тривимірна психологічна структура особистості в узагальненій формі (за В. В. Рибалкою)

Додаток Б

Таблиця

**Психологічна структура особистості (четвертий рівень
узагальнення – конкретизації) (за В. В. Рибалкою)**

Соціум, референтні групи та партнери зі спілкування					
II вимір I вимір	Потреби та мотиви	Інформаційний пошук, прийом, первісне опрацювання інформації	Прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану діяльності	Виконання рішення, досягнення результату діяльності	Емоційно-почуттєві компоненти діяльності
А Спілкування	Потреба в спілкуванні	Комунікація (усна, письмова), мовлення	Розуміння партнера зі спілкування	Міжособистісна взаємодія	Емоційно-почуттєві компоненти спілкування
Б Спрямованість	Основні бажання і мотиви	Головні пізнавальні інтереси	Ідеали і переконання	Прагнення та воля в досягненні цілей і результатів	Емоційне підґрунтя спрямованості, почуття – мотиви
В Характер	Мотиваційні риси характеру	Інформаційно-пізнавальні риси характеру	Риси цілеспрямованості характеру	Риси продуктивності характеру	Емоційно-почуттєві риси характеру
Г Самосвідомість	Потреба в самоусвідомленні	Самопізнання та самооцінювання особистості	Саморегулювання і самоконтроль	Самореалізація особистості та самовдосконалення	Емоційно-почуттєві компоненти самосвідомості
Д Досвід, компетентність	Мотиваційна готовність	Система знань, картина світу	Система вмінь	Система навичок і звичок	Емоційно-почуттєвий досвід
Е Психічні (інтелектуальні) процеси	Атенційні установки	Обсяг і переключення уваги	Спрямованість і зосередженість уваги	Розподіл уваги	Атенційні емоції
	Інтелектуальні установки	Сенсорно-перцептивні процеси	Мисленнєві та імажинітивні процеси	Сенсомоторні, перцептивно-рухові, мисленнєво-дійові процеси	Інтелектуальні емоції
	Мнемічні установки	Образна пам'ять	Поняттєво-логічна пам'ять	Рухова пам'ять	Емоційна пам'ять
Є Психофізіологічні властивості	Психофізіологічні установки	Сензитивність нервової системи	Рухомість, пластичність нервової системи	Працездатність нервової системи	Емоційність
Центральна нервова система та цілісний організм індивіда					

Додаток В

Ключові фактори	Рекомендації
1. Батьківське виховання	– Бути прикладом для дитини, відображати бажані цінності та поведінку – Встановлювати чіткі, але справедливі правила та межі – Забезпечувати позитивне та сприяюче середовище для розвитку
2. Сімейні взаємини	– Розвивати та підтримувати здорові стосунки між батьками та іншими членами сім'ї – Виробляти навички спілкування, вислуховування та взаєморозуміння – Запобігати конфліктам та насиллю в сім'ї
3. Моральні цінності	– Виховувати у дитини почуття справедливості, етики та моралі – Вчити повагати інших та розуміти різницю між добром та злом – Стимулювати розвиток емпатії та моральних принципів